Interpretaties en waarden

Arie Wilschut

Het onderstaande artikel is het vierde en laatste uit een reeks waarin de auteur de 'structuurbegrippen' uit het nieuwe examenreglement nader wil toelichten vanuit de geschiedfilosofie. De drie vorige artikelen verschenen in KLEIO 7, 8 en 10 van jaargang 1993 (september, oktober, december).

De auteur is docent geschiedenis aan de Faculteit Onderwijs en Opvoeding van de Hogeschool van Amsterdam. Hij doceert daar ondermeer geschiedfilosofie.

'Waarheyt'

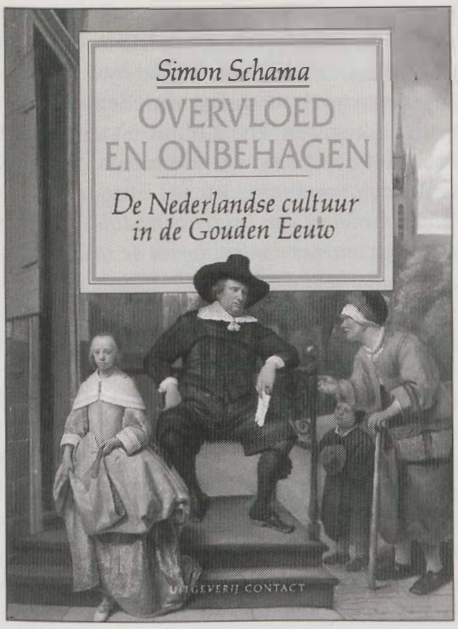
'Historia'

Een zeer persoonlijke en tamelijk opzienbarende interpretatie van de Nederlandse Gouden Eeuw is te vinden in Simon Schama's *The Embarrassment of Riches. An Interpretation of Dutch Culture in the Golden Age* (1988).[1]
Bij de verschijning van de Nederlandse vertaling van dat werk bleek dat de uitgever had besloten iets te veranderen aan de ondertitel. In een interview reageerde de schrijver hierop met: *'Tegelijk zou ik willen opmerken dat de cruciale ondertitel van mijn boek* 'An Interpretation *of Dutch Culture...' in het Nederlands werd vertaald met* 'De *Nederlandse cultuur...' Dat is absurd. (...) Het is niet mijn bedoeling om te zeggen: dit is alles wat er is. Dat handel en zaken er niet toe doen, statistiek niet, dat niet-symbolische dingen niet belangrijk waren in de Nederlandse cultuur. In de inleiding van mijn boek stel ik alleen dat de zone van symbool en metafoor in de historiografie van de Gouden Eeuw onderbelicht is gebleven.'*[2]

De cruciale woorden 'een interpretatie' betekenden voor Schama blijkbaar dat in zijn boek sprake is van een duidelijk te onderscheiden visie, een duidelijke invalshoek van waaruit hij een bepaalde selectie aan verschijnselen in de Nederlandse cultuur van de zeventiende eeuw heeft geïnterpreteerd. Door het onbepaalde lidwoord 'een' benadrukte de ondertitel ook nog eens dat naast deze ook heel andere interpretaties mogelijk zijn. De Nederlandse ondertitel suggereert dat een compleet, afgerond overzicht van de Nederlandse cultuur in het boek wordt gepresenteerd; dat is volgens Schama misleidend, omdat zijn boek niet zo'n overzicht wil zijn.
De uitgever zou hiertegen hebben kunnen inbrengen dat ieder historisch werk een interpretatie is naast andere, dat in ieder historisch werk vanuit een bepaalde invalshoek een bepaalde selectie aan verschijnselen wordt belicht.
Was de Engelse ondertitel dan overbodig?

Het boek van Schama heeft veel kritiek van collega-historici opgeroepen. Eén van de kritici beschuldigde Schama van 'onwetenschappelijke' geschiedschrijving.[3]
Schama zelf heeft meermalen naar voren gebracht dat geschiedenis zijns inziens geen wetenschap is, zonder dat dit betekent dat een historicus dezelfde vrijheden heeft als een romanschrijver:
'Ik heb eens aan een discussie deelgenomen in Leiden, en toen vroeg iemand me of geschiedenis wetenschap of verhaal is. Mijn antwoord was: verhaal natuurlijk. Maar later realiseerde ik me dat in het Nederlands, en trouwens ook in het Duits, het woord voor science *en* scholarship *hetzelfde is. Ik zei onmiddellijk 'verhaal' omdat ik niet geloof en eigenlijk nooit heb geloofd dat geschiedenis een science is. Maar ik vind wel dat historici zich dienen te houden aan de regels van scholarship. Dus een serieuze bestudering van archiefmateriaal, een volledig accurate weergave van bronnen, en geen geflirt met bronnen die twijfelachtig zijn.'*[4]

kleio
nummer 1/94
pagina's 16 en 17

Ieder historisch werk is een interpretatie van een historicus. Betekent dit dat geschiedenis inderdaad geen wetenschap is? Hoe persoonlijk, hoe subjectief zijn historische interpretaties? Welke rol speelt het waardenpatroon van de historicus hierbij?

Interpretatie

Zoals uit de vorige artikelen in deze reeks duidelijk geworden is, speelt interpretatie (opgevat als activiteit: het interpreteren) voortdurend een belangrijke rol bij het werk van een historicus: het vaststellen en selecteren van feiten (op basis van bewijsmateriaal), het onderscheiden van tijdperken, van continuïteit of discontinuïteit, van oorzaken en gevolgen. Dit alles heeft te maken met interpreteren. Het produkt van al deze activiteiten is 'een interpretatie': een nieuw geheel in de vorm van een artikel, een boek, eventueel een film, een tentoonstelling, etcetera.
Wat doet een historicus precies als hij een dergelijk nieuw produkt presenteert?
'Een historicus geeft een interpretatie van het verleden als hij erin slaagt een samenhang aan te wijzen in wat op het eerste gezicht incoherent of zonder structuur leek te zijn.'[5]

Die samenhang wordt niet in de chaotische veelheid van gebeurtenissen en verschijnselen in het verleden 'ontdekt', maar door de historicus aangebracht in zijn beeld om dat begrijpelijk en plausibel te maken. Ankersmit vergelijkt dit met de activiteit van etaleurs die zich bedienen van modepoppen: *'Wanneer een modeontwerper de kwaliteit van zijn creaties tonen wil, dan gebruikt hij modepoppen om ze zo voordelig mogelijk uit te laten komen. Anders gezegd, de modeontwerper toont die kledingstukken met behulp van iets wat niet zelf onderdeel is van die kledingstukken.'*[6]
De modepop is de totaliteit van de interpretatie die een historicus hanteert, die niet in het verleden zelf te vinden is, maar die benut wordt om gebeurtenissen en verschijnselen uit het verleden in een zo begrijpelijk mogelijke samenhang weer te geven.
Het werk van Schama is hiervan een goed voorbeeld. Vrijwel alle aspecten van de Nederlandse cultuur die hij beschrijft brengt hij in verband met het dilemma van rijkdom en geweten. De ongekende weelde van de Nederlanders ging gepaard met grote zorgen: was het wel mogelijk bij al die welvaart een deugdzaam leven te leiden? Altijd was er het onbehaaglijke gevoel dat de rijkdom ook gevaren in zich borg en tot zelfvernietiging kon leiden.
Met behulp van dit kader brengt Schama verrassende samenhangen aan tussen uiteenlopende verschijnselen als stoepen schrobbende huisvrouwen, prenten van walvisstrandingen, schilderijen van bordelen, overvloedige maaltijden en aan deuren kloppende armen. In zijn etalage van 'Overvloed en Onbehagen' kunnen talloze verschijnselen op de volgens hem voordeligste wijze worden uitgestald. Die uitstalling geeft zicht op de Nederlandse cultuur in de zeventiende eeuw op een manier die er zonder de interpretatie van Schama niet zou zijn geweest.

Gezichtspunt en objectiviteit

Het interpretatieve kader dat een historicus kiest hangt samen met zijn eigen standplaatsgebondheid: hij werkt vanuit een bepaald gezichtspunt. Dit gezichtspunt heeft niet alleen te maken met de subjectiviteit van de historicus, maar ook met de objectiviteit van het beeld van het verleden dat hij geeft.
Volledige 'objectiviteit', kennis die niets met het waarnemend subject (de wetenschapper) te maken heeft, maar alleen met het waargenomen object, bestaat nergens - ook niet in de exacte wetenschappen - om de eenvoudige reden dat er nu eenmaal altijd een waarnemend subject moet zijn. Objectiviteit is daarom ook wel eens omschreven als 'object-adequaatheid'. Daarmee wordt bedoeld: kennis die - in overeenstemming met het gestelde studiedoel - het voorwerp van studie recht doet, zonder dat subjecitiviteit daarin als storende factor een rol speelt.

De vraag is nu wanneer een interpretatie van verschijnselen en gebeurtenissen uit het verleden het meest 'object-adequaat' is.
Volgens Ankersmit kan men beweren dat de objectiviteit van een beeld afhangt van twee dingen: van het beeld zelf, en van de mate waarin het correspondeert met de historische werkelijkheid.[7]

Sommigen zouden misschien geneigd zijn te denken dat alleen het tweede belangrijk is. Maar dat zou betekenen dat een zeer willekeurige onsamenhangende verzameling uitspraken, die allemaal corresponderen met de historische werkelijkheid, als zeer objectief zou moeten worden gekwalificeerd.
Alleen vanwege het feit dat het een willekeurige selectie betreft, zou je dat kunnen betwijfelen: *'Stel dat een historicus erin slaagt een boek over de Tweede Wereldoorlog te schrijven zonder één waardeoordeel, maar hij 'vergeet' de jodenvervolging te vermelden, of andere gruweldaden die de nazi's met name in Oost-Europa bedreven hebben. Of stel dat een historicus een boek over de industrialisering van Engeland schrijft zonder één waardeoordeel te vellen, maar hij 'vergeet' de erbarmelijke werkomstandigheden van de eerste generaties fabrieksarbeiders te beschrijven. Hoewel dergelijke boeken 'waardevrij' genoemd zouden kunnen worden in de betekenis van 'vrij van waardeoordelen'. zouden velen toch aarzelen ze als 'objectief' te bestempelen.'*[8]
Kennelijk is dus de selectie van feiten en de samenhang waarmee die worden gepresenteerd ook van belang. Vanuit criterium 1 voor objectiviteit ('het beeld zelf') kunnen beelden alleen vergeleken worden met andere beelden, die vanuit andere gezichtspunten tot stand zijn gekomen.

Het meest objectief is nu volgens Ankersmit het beeld dat tot stand is gekomen vanuit het gezichtspunt met de ruimste 'scope'.[9] Hij vergelijkt dit met uitzichten die men op een bepaald landschap heeft vanuit twee verschillende plaatsen: als je zegt dat je vanuit een bepaalde plaats het beste uitzicht hebt, houdt dat in dat je vanuit die plaats het meest van het landschap kunt zien. Dit sluit niet uit dat je vanuit andere gezichtspunten nog andere dingen ziet, of dat je dezelfde dingen op een andere manier ziet. Bovendien kun je alleen maar zeggen dat je vanuit een bepaald punt 'het meest' ziet, als er nog andere punten zijn waarmee je je uitzicht kunt vergelijken.
Deze visie van Ankersmit sluit goed aan bij de omschrijving van object-adequaatheid die ik hierboven gaf. Je zou immers kunnen zeggen dat het uitzicht dat het landschap het

best zichtbaar maakt het meest recht doet aan het object (het landschap), tenminste, als het landschap in zijn totaliteit inderdaad het studiedoel is. Richt men zijn studiedoelen meer in het bijzonder op bepaalde onderdelen van dat landschap, dan zal ook een ander gezichtspunt moeten worden gekozen.

De kwaliteit van interpretaties is alleen vast te stellen op grond van onderlinge vergelijking. Daarom ontstaan goede interpretaties bij de gratie van het feit dat er meerdere vergelijkbare interpretaties zijn.
Een gekozen samenhang, een modepop, een uitstalling, maakt dingen beter begrijpelijk en zichtbaar, als de 'scope' daarvan ruim genoeg is.
'Voor historische interpretaties geldt hetzelfde wat Klee eens over kunstwerken heeft gezegd: zij geven de werkelijkheid niet weer, maar maken deze zichtbaar.'[10]

De rol van waarden

In de voorgaande artikelen in deze reeks werd reeds op verschillende plaatsen gewezen op het interpretatieve karakter van de activiteiten van de historicus: de taal waarin en de woordkeus waarmee de historicus feiten verwoordt zijn niet neutraal en waardevrij (zie artikel 2). Het onderscheiden van perioden, van continuïteit en verandering, van oorzaken en gevolgen zijn dat evenmin (zie artikel 3). Aan de hand van een aantal voorbeelden wil ik nu nog eens duidelijk maken hoe waardebetrokken en waardegeladen de geschiedwetenschap eigenlijk is.

Allereerst het aspect van taal, toegespitst op terminologie en begrippenkaders. In een bekend geworden artikel onder de titel 'Het verkeerde verleden' heeft M.C. Brands onder andere uiteengezet hoe de keuze van een terminologie niet alleen zaken zichtbaar kan maken, maar ook kan leiden tot bepaalde waardeoordelen.[11] Hij noemde daarbij het voorbeeld van begrippen uit de sociale wetenschappen, zoals vooroordeel, discriminatie, etnocentrisme, racisme.
Als men dergelijke begrippen toepast op een verleden werkelijkheid waarin de mensheid zich deze of dergelijke categoriseringen nog niet hanteerde, komt men bewust of onbewust tot de conclusie dat het verleden niet deugde: het is een en al discriminatie, vooroordeel en uitbuiting wat de klok slaat. Geschiedenis wordt dan het verhaal van dingen die niet hadden moeten gebeuren: het verkeerde verleden.[12]
Het omgekeerde van wat Brands beschrijft kan het geval zijn wanneer men - uit angst zich te bezondigen aan waardeoordelen - probeert aan te sluiten bij categorieën en begrippen zoals ze in het verleden zelf gebruikelijk waren, zoals blijkt uit dit voorbeeld uit een boek over de mentaliteitsgeschiedenis van preïndustrieel Europa:
'Het voortleven van heidense tradities is voor sommige auteurs aanleiding tot de stelling dat de meerderheid der bevolking tijdens de middeleeuwen niet echt christelijk was. Maar die opvatting impliceert dat de historicus zelf een oordeel uitspreekt over wat christelijk is en wat niet en zelfs in onze tijd heerst daarover geen overeenstemming. Voor de historicus dient alwie zichzelf zo noemt in principe een christen te zijn. Binnen enkele generaties na de kerstening beschouwden nagenoeg alle Europeanen zichzelf onvoorwaardelijk als zodanig.'[13]
Een houding als deze wekt de indruk dat, met het overnemen van terminologie uit het verleden, het gebruik daarvan ook wordt goedgekeurd: 'het goede verleden'. Men bedenke wat de consequenties hiervan zouden zijn als wij (bijvoorbeeld) ook ieder die zichzelf in de twintigste eeuw als democraat heeft betiteld voetstoots als zodanig zouden moeten beschouwen.
Een opstelling die waardeoordelen vermijdt kan dus evenzeer waarderingen inhouden als een opstelling die het omgekeerde beoogt. Geen van beide is neutraal of waardevrij.

Bij de bespreking van het begrip causaliteit in mijn vorige artikel heb ik al duidelijk gemaakt dat hierbij twee richtingen kunnen worden onderscheiden: een richting die probeert te redeneren vanuit wetmatige, altijdvastliggende oorzaak-gevolg-relaties, en een richting die probeert te redeneren vanuit de motieven voor menselijk handelen, die een intrinsieke relatie vertonen met het doel waarop ze gericht zijn.
Als causaliteit in de geschiedenis steeds zou kunnen worden omschreven in termen van wetmatig vastliggende oorzaak-gevolg-relaties, zouden waardeoordelen daarbij een geringe rol spelen; een bepaalde oorzaak leidt dan immers altijd tot een bepaald gevolg, zodat het menselijk gedrag dat daarbij een rol speelt moeilijk meer geprezen of gelaakt kan worden. Vaste oorzaak-gevolg-relaties (determinisme) verdragen zich dan ook slecht met de gedachte dat iedere mens een volledig vrije wil heeft.
In mijn vorige artikel heb ik echter ook naar voren gebracht dat historici zelden (kunnen) redeneren vanuit wetmatige oorzaak-gevolgrelaties en zich daarom (moeten) beperken tot het opsommen van noodzakelijke voor-

Klio
nummer 1/94
pagina's 18 en 19

waarden. Daarbij spelen waarden en waardeoordelen wel een (belangrijke) rol. *'Menselijk handelen in het heden zowel als in het verleden wordt niet adequaat verstaan indien het niet mede wordt begrepen vanuit de motieven, de normen en waarden, doeleinden en verwachtingen, die dat handelen richting geven.'*[14]
Dit begrijpen vanuit motieven, normen en waarden, doeleinden en verwachtingen staat onvermijdelijk in verband met de waardenbeleving van de historicus.

Dit wordt door de Amerikaanse geschiedfilosoof Dray uitvoerig aangetoond in een analyse die ik hierna zal bespreken.
Dray publiceerde in 1957 een geschrift waarin hij uiteenzette dat historici doorgaans redeneren volgens het zgn. 'rationele verklaringsmodel'.[15] Dit model houdt in dat gekeken wordt naar de feitelijke situatie zoals die door historische actoren werd opgevat, de waarschijnlijke gevolgen van verschillende handelingsmogelijkheden die voor de actoren openstonden, en de doeleinden van de actor. Redenerend vanuit deze drie elementen wordt dan verklaard waarom iemand handelde zoals hij deed.

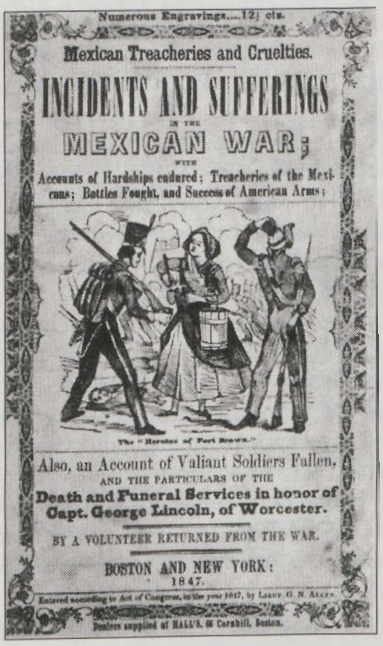
Deze manier van verklaren houdt op zichzelf al een soort waardeoordeel, een *'element of appraisal'* in: de betreffende handeling wordt immers beschreven als *'appropriate or justified'*: *'Anyone in certain respects would have done the same thing in a situation similar in certain respects.'*[16]

De Mexicaans-Amerikaanse oorlog

De uitvoerige analyse van Dray is gewijd aan een artikel van de Amerikaanse historicus Graebner over de oorzaken van de Mexicaans-Amerikaanse oorlog van 1846-1848.[17] Tijdens deze oorlog veroverden de Verenigde Staten een groot gebied op de Mexicanen, waarin tegenwoordig de staten Californië, Nevada, Arizona, Utah en New Mexico te vinden zijn. De traditionele uitleg over de oorzaak van deze oorlog is dat de Mexicanen deze bewust hebben uitgelokt door hun schulden aan de Verenigde Staten niet te betalen, en te weinig bescherming te bieden aan Amerikaanse burgers die op Mexicaans gebied opereerden. Deze uitleg wordt door Graebner bestreden; hij beweert juist dat het de aspiraties, het beleid en het hardnekkig volhouden van de Amerikaanse president James Polk zijn geweest die de oorlog hebben veroorzaakt.

Bij zijn redeneringen maakt Graebner nogal eens gebruik van waardeoordelen, zowel in de passages waarin hij betoogt dat het *niet* de Mexicanen waren die de oorlog veroorzaakten, als in de passages waarin hij betoogt dat *wel* de Amerikaanse president een doorslaggevende rol heeft gespeeld. Van elk van beide een voorbeeld, overgenomen uit Dray's artikel.

Op de volgende wijze beredeneert Graebner dat het niet-betalen van schulden door Mexico geen oorzaak van de oorlog kan zijn geweest (Nederlandse vertaling van mij): *'Naties hebben financiële claims vaak gebruikt als voorwendsel om te interveniëren, maar nooit als voorwendsel voor een oorlog. Iedere negentiende-eeuwse poging om met geweld schulden te incasseren ging uit van de veronderstelling dat er geen verzet van betekenis zou zijn, want geen enkele schuld was de prijs van een oorlog waard. Om schulden te incasseren uit Mexico heeft Frankrijk bijvoor-*

Numerous Engravings....12½ cts.

Mexican Treacheries and Cruelties.

INCIDENTS AND SUFFERINGS
IN THE
MEXICAN WAR;
WITH
Accounts of Hardships endured; Treacheries of the Mexicans; Battles Fought, and Success of American Arms;

Also, an Account of Valiant Soldiers Fallen,
AND THE PARTICULARS OF THE
Death and Funeral Services in honor of Capt. George Lincoln, of Worcester.

BY A VOLUNTEER RETURNED FROM THE WAR.

BOSTON AND NEW YORK:
1847.

beeld in 1838 de Mexicaanse havens aan de Caribische Golf geblokkeerd en Vera Cruz gebombardeerd.
De claims van de Verenigde Staten tegen Mexico brachten speciale problemen met zich mee die maakten dat ze minder serieus genomen konden worden als een reden om oorlog te gaan voeren. Het is waar dat de Mexicaanse regering niet in staat was de bezittingen van Amerikanen in Mexico te beschermen en de veiligheid van Amerikanen te garanderen tegen roof, diefstal en andere onwettige daden. Maar Amerikanen waren niet verplicht om in Mexico zaken te doen en hadden begrip moeten hebben voor het risico dat het vervoeren van goederen en geld in dat land met zich meebracht. Burgers van de Verenigde Staten hebben op gelijksoortige wijze schade ondervonden door toedoen van andere volken, zonder dat dit tot vergelding heeft geleid.'[18]

In deze passage komen behalve waardeoordelen ook enkele generalisaties voor die vanuit een oogpunt van causaliteit weinig bewijzen. Het feit dat naties financiële claims nooit hebben gebruikt als voorwendsel om oorlog te voeren, bewijst immers niet dat die claims *in dit geval* geen oorzaak van de oorlog waren. Hetzelfde geldt voor de opmerking dat burgers van de Verenigde Staten ook elders problemen ondervonden met hun bezit en veiligheid zonder dat dit tot represailles leidde.
Deze generalisaties lijken te willen redeneren vanuit een (waardevrij) algemeen-wetmatig oorzaak-gevolg-model, maar laten tevens zien hoe zelden hiermee in de geschiedenis ontwikkelingen kunnen worden verklaard. De andere verklaringen in deze passage baseren zich wèl op waardeoordelen: geen enkele schuld was de prijs van een oorlog waard, Amerikanen opereerden uit eigen vrije wil op Mexicaans gebied en hadden dus maar begrip moeten hebben voor de risico's die dat opleverde.

Hoewel Graebner de hoofdoorzaak van de oorlog aan de Amerikaanse kant zoekt, geeft hij wel toe dat voor het uitbreken van een oorlog twee partijen nodig zijn. Bovendien losten de Mexicanen het eerste schot.
Graebners redeneert ongeveer als volgt: wanneer een sterkere mogendheid een confrontatie aangaat met een zwakkere, geeft de sterkere macht de zwakkere partij twee mogelijkheden: capituleren of oorlog voeren, terwijl de sterkere macht zelf meer mogelijkheden heeft: zijn eisen matigen, de zaak op zijn beloop laten, of het laten escaleren van de crisis. De door de Amerikaanse regering uitgeoefende druk maakte het onmogelijk voor de Mexicanen om de zaak op zijn beloop te laten. Zij konden evenmin capituleren, omdat hun 'nationale eergevoel' hen verplichtte hun grondgebied te verdedigen. Zij *moesten* dus wel vechten, terwijl de Amerikanen ook de vrijheid zouden hebben gehad om van oorlog af te zien.

Het is duidelijk dat Graebner de noodzaak van de Mexicanen om te vechten alsmede het ontbreken van die noodzaak aan de kant van de Verenigde Staten op een sterk waardegeladen wijze beredeneert, gebruik makend van categorieën als nationaal eergevoel bij de Mexicanen en agressiviteit bij de Amerikanen.

Het besproken voorbeeld is er een uit de categorie 'rationele verklaringen': de situatie van de actoren (i.c. de Mexicaanse en Amerikaanse regeringen) zoals door hen ingeschat, hun handelingsalternatieven met waarschijnlijke gevolgen, hun doelen. Deze soort verklaringen, vaak door historici gehanteerd, kunnen duidelijk waardegeladen interpretaties inhouden. Carr beweert dan ook men aan de wijze van opsommen van meer en minder doorslaggevende oorzaken de ene historicus van de andere kan onderscheiden:
'This is his interpretation of his theme; the historian is known by the causes which he invokes. (...) Every historical argument revolves around the question of the priority of causes.'[19]

Waardeoordelen achter de horizon

Waardeoordelen zijn niet altijd zo duidelijk zichtbaar als in de hierboven besproken gevallen. Lorenz maakt dit duidelijk aan de hand van de inaugurele rede van J.C.H. Blom.[20] In deze rede bracht Blom naar voren dat de geschiedschrijving over de bezettingstijd in Nederland in de eerste circa veertig jaar na 1945 steevast heeft geredeneerd vanuit een waardeoordeel, zonder dat geschiedschrijvers werden beschuldigd van partijdigheid of misplaatste subjectiviteit. Dit waardeoordeel was dat de bezetters en wie met hen samenwerkten 'fout' waren, en wie zich tegen de bezetters verzette daarentegen 'goed'. Het is opmerkelijk, aldus Blom, dat niemand geschiedschrijvers die met dit schema werkten van partijdigheid en subjectiviteit heeft beschuldigd, omdat dat in alle andere gevallen wèl wordt gedaan met partij kiezende historici.
Het waardeoordeel in de geschiedschrijving over de bezettingstijd werd niet als zodanig opgemerkt, omdat er over dit oordeel in de bedoelde periode volstrekte consensus bestond. Dit leidt volgens Lorenz tot de conclusie dat waardeoordelen pas als zodanig zichtbaar worden als ze in botsing komen met andere waardeoordelen.

De consequentie hiervan is, dat er mogelijk nog vele andere 'onzichtbare' waardeoordelen in onze geschiedschrijving aanwezig zijn.
'Wij hebben dan ook geen enkele zekerheid dat de geschiedschrijving niet nog vele waardeoordelen bevat, die niet als zodanig zijn onderkend. In dit verband kan op seksistische waardeoordelen gewezen worden, die de afgelopen tien jaar door feministische historici in de historiografie zijn 'ontdekt' zonder dat andere historici daar tot nu toe over gestruikeld waren.'[21]
Historici werken binnen een bepaalde 'waardenhorizon' die alleen sommige waardeoordelen als zodanig zichtbaar maakt. Pas bij verschuiving van die horizon worden weer andere waardeoordelen zichtbaar. Het feit dat de waardenhorizon waarbinnen historici werken steeds verschuift is dan ook mede verantwoordelijk voor het ontstaan van steeds weer nieuwe historische interpretaties: de inmiddels spreekwoordelijke discussie zonder eind.

Een onwetenschappelijke wetenschap

In dit artikel heb ik aan de hand van slechts enkele voorbeelden duidelijk gemaakt hoezeer geschiedenis een zaak is van persoonlijke interpretaties, en hoe vaak waardeoordelen daarbij een rol spelen. Het probleem van de waarden is veel ingewikkelder en kent veel meer kanten dan in het korte bestek van dit artikel kon worden uiteengezet. De *'barrières die een objectieve weergave van de (historische) werkelijkheid in de weg staan'* - die eindexamenkandidaten volgens het nieuwe examenreglement moeten kunnen onderscheiden - komen veelvoudig en veelvuldig voor op het pad van de historicus.

Is een vak dat zulke grote problemen heeft met het formuleren van objectieve kennis omtrent het terrein waarmee het zich bezighoudt nog wel een wetenschap te noemen? Von der Dunk hield het in zijn inaugurele rede op een 'onwetenschappelijke wetenschap'. Schama gaat nog verder, en breekt een lans voor het artistiek-literaire karakter van geschiedenis:
'Historici moeten zich niet wijsmaken dat ze bezig zijn met een soort wetenschappelijke, archeologische reconstructie van stukken verleden, die we vervolgens in elkaar schuiven en waarvan we dan zeggen: zo is het gegaan en niet anders. Ik vind dat we ons moeten spiegelen aan een Thucydides, een Homerus, een Macaulay en al degenen die niet hebben geaarzeld om beeldende, literaire elementen te vlechten in hun geschiedschrijving.'[22]

Een vak op het grensvlak van kunst en wetenschap. Misschien is dat het wel, wat het bezig zijn met geschiedenis zo boeiend maakt.

Noten

1. Zie ook mijn tweede artikel in *Kleio* jrg. 1993 nr. 8 (oktober).
2. H. de Jong en E. Jorink, 'De verteller vertelt. Interview met Simon Schama', in: *Groniek*, jrg. 107 (1990), 161-170, citaat op 166-167.
3. J.L. Price, 'The dangers of unscientific history; Schama and the Dutch seventeenth-century', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden (BMGN)* jrg. 102 (1989), 39-42.
4. Paul Brill, 'Er is geen antwoord, er is alleen debat. Interview met Simon Schama', in: *Het Vervolg*, zaterdagse bijlage bij *De Volkskrant* van 14 oktober 1989.
5. F.R. Ankersmit, *Denken over geschiedenis* (Groningen 1984), 182.
6. F.R. Ankersmit, a.w., 187.
7. F.R. Ankersmit, *Narrative Logic. A semantic analysis of the historian's language* (Den Haag/Boston/London 1983), 235.
   Ankersmit zelf gebruikt het woord 'narratio' waar ik het woord 'beeld' gebruikt heb.
8. C. Lorenz, *De constructie van het verleden* (Amsterdam 1987), 236.
9. F.R. Ankersmit, a.w., 238.
10. K. van Berkel, 'In de stijl van Rembrandt over het land van Rembrandt', in: *Spiegel Historiael* jrg. 23 (1988), 456-460, citaat op 460.
11. M.C. Brands, 'Het verkeerde verleden', in: *BMGN* jrg. 90 (1975), 171-188.
12. M.C. Brands, a.w., 180.
13. P. Spierenburg, *De verbroken betovering* (Hilversum 1988), 72-73.
14. A.G. Weiler, 'Waarde-betrokkenheid en waardeoordelen in de geschiedwetenschap', in: *BMGN* jrg. 90 (1975), 189-225, citaat op 216.
15. W.H. Dray, *Laws and Explanation in History* (Oxford 1957).
16. Citaten bij A.G. Weiler, a.w., 211.
17. W.H. Dray, 'Generalization, value-judgement and historical causes', in: W.H. Dray, *On History and Philosophers of History* (Leiden/New York/Kopenhagen/Keulen 1989), 92-110.
    Het artikel van Dray is gewijd aan een analyse van: N.A. Graebner, 'The Mexican War: A Study in Causation', in: *Pacific Historical Review* jrg. 44 (1980), 405-426.
18. W.H. Dray, 'Value-judgement', 97-98.
19. E.H. Carr, *What is History?* (Harmondsworth 1972 (1e dr. 1961)), 90.
20. C. Lorenz, a.w., 242-245.
    De bedoelde rede van Blom is: J.C.H. Blom, 'In de ban van goed of fout? Wetenschappelijke geschiedschrijving over de bezettingstijd in Nederland', o.a. in: J.C.H. Blom, *Crisis, bezetting en herstel* (Rotterdam/Den Haag 1989), 102-120.
21. C. Lorenz, a.w., 243.
22. Paul Brill, a.w.

kleio
nummer 1/94
pagina's 20 en 21